

**Better
Care
Network
Netherlands**

Een gezin voor ieder kind

Het Better Care Network bestaat uit en wordt ondersteund door de volgende organisaties:

Inhoud

Samenvatting	5
I Inleiding.....	7
II Kinderen zonder ouderlijke zorg	7
III Het belang van het kind centraal	11
IV Het gezin, de familie en de gemeenschap	13
V Uithuisplaatsing	16
VI Tehuizen als laatste redmiddel	17
VII De verantwoordelijkheid van de nationale overheid	18
VIII Internationale verdragen en richtlijnen	21
IX Buitenlandse donoren, vrijwilligers en stagiairs.....	22
Bijlage 1 Specifieke problemen bij kinderen zonder ouderlijke zorg	24
Bijlage 2 Verschillende vormen van opvang.....	25
Bijlage 3 Internationale verdragen, richtlijnen voor overheden en kwaliteitsstandaarden voor uithuisplaatsing	27
Bijlage 4 Relevante informatiebronnen	33

Voorwoord

In 2006 namen twee organisaties, Cordaid en Kinderpostzegels Nederland, gezamenlijk het initiatief om een overzicht te maken van alternatieve vormen van opvang voor kinderen die opgroeien zonder adequate ouderlijke zorg. Beide organisaties zetten zich al jaren in voor kinderen die niet zorgeloos en veilig opgroeien, bijvoorbeeld doordat ze één of beide ouders verloren hebben door ziekte, een ongeluk, natuurgeweld of een conflictsituatie.

De presentatie van dit overzicht, geschreven door Annemiek van Voorst, viel samen met oprichting van het Better Care Network Nederland (BCN-NL), dat geaffilieerd is aan het wereldwijde Better Care Network in New York. BCN-NL verbindt Nederlandse organisaties die werkzaam zijn op het gebied van zorg en ontwikkeling van kwetsbare kinderen in ontwikkelingslanden, Oost-Europa, én Nederland. Ook vele vrijwilligers hebben zich aangesloten bij het netwerk. Het doel van BCN-NL is door middel van uitwisseling van kennis en ervaring, de zorg voor de meest kwetsbare kinderen te verbeteren. BCN-NL draagt bij aan opinievorming, levert informatie opdat organisaties en individuen een weloverwogen beslissing kunnen nemen t.a.v. beleid of keuze voor zorg, en faciliteert de overdracht van kennis en ervaringen, bijvoorbeeld door het organiseren van netwerkdagen.

De publicatie uit 2006 bood een helder en beknopt overzicht van de voor- en nadelen van het scala aan alternatieve opvang- en zorgmogelijkheden. Het doel was niet alleen om kort en krachtig de rijkdom aan informatie en studies beschikbaar te maken voor een groot publiek, maar vooral ook om de discussie te stimuleren over opvangmogelijkheden voor verschillende typen kwetsbare kinderen en de verschillende contexten waarin deze kinderen leven. Uit de vele reacties die het BCN-NL de afgelopen jaren mocht ontvangen, blijkt dat de publicatie door velen gelezen en gebruikt is. Daar zijn we blij mee!

Ontwikkelingen gaan echter snel: veranderende wetgeving, betere documentatie van goede voorbeelden, maar ook nieuwe typen kwetsbare kinderen door veranderende maatschappelijke omstandigheden. De stuurgroep van het BCN-NL achtte het daarom noodzakelijk om de publicatie uit 2006 te herschrijven aan de hand van de nieuwe inzichten en informatie. We zijn Annemiek van Voorst bijzonder erkentelijk voor de wijze waar op ze ook dit keer er weer in is geslaagd om een toegankelijke publicatie te schrijven over het belang van opgroeien in een gezinsomgeving. Nu met nog meer aandacht voor de specifieke belangen en rechten van kinderen. Rechten komen met verantwoordelijkheden. Daarom dit keer ook meer aandacht voor de verantwoordelijkheden van overheden en donoren, maar ook die van vrijwilligers en stagiaires die zich met zorg voor kinderen bezighouden. Alles met als doel om het leven van kinderen die opgroeien zonder adequate ouderlijke zorg, te verbeteren.

Namens de stuurgroep van BCN-NL,
Alinda Bosch, januari 2012

Samenvatting

In de hele wereld zijn er kinderen die gescheiden leven van hun ouders, omdat hen binnen het gezin geen economische zekerheid en/of een beschermde leefomgeving geboden kan worden. Uit rapporten van Unicef¹ blijkt dat naar schatting 143 miljoen kinderen in de leeftijd tot 18 jaar in 93 ontwikkelingslanden een of beide ouders hebben verloren. Ruim 90% van deze kinderen wordt opgevangen door familie of de gemeenschap². Geschat wordt dat er 8 miljoen kinderen en jongeren in tehuizen verblijven³. Kinderen die een of beide ouders zijn kwijtgeraakt door ziekte, een ongeluk, natuurgeweld of een conflictsituatie, of kinderen die door omstandigheden niet door hun ouders worden verzorgd, hebben een blijvend trauma opgelopen. Het Better Care Network Nederland (BCN-NL) draagt bij aan betere toekomstperspectieven voor deze kinderen.

Kinderen zonder ouderlijke zorg hebben vaak een lange weg afgelegd vol pijnlijke ervaringen van gebrek aan liefde, aandacht en affectie, ondervoeding, ziekte en voortijdig schoolverlaten, maar ook misdaad en druggebruik, financiële rampspoed, verlies van erfenis, psychologische schade, misbruik, stigma en discriminatie. Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind van de Verenigde Naties (1989) en de Richtlijnen voor Alternatieve Zorg aan Kinderen van de Verenigde Naties (2009) benadrukken dat het voor kinderen van het grootste belang is op te groeien binnen het eigen gezin. Er zijn nog steeds kinderen en volwassenen die dit meest essentiële recht niet kennen.

Samen met deskundigen uit de hele wereld is BCN-NL van oordeel dat het belang van het kind centraal moet staan in beleid en hulpprogramma's. Kinderen moeten liefdevol worden verzorgd en niet alleen maar opgevangen. Het gezin, en niet een tehuis, is de ideale leefomgeving voor een kind. Wij vinden dat een kind niet of zo kort mogelijk van zijn/haar familie gescheiden mag worden, tenzij het kind slachtoffer is van uitbuiting, misbruik of verwaarlozing binnen het gezin. In dergelijke gevallen is het nog altijd beter voor het kind om op te groeien in een gezinsomgeving (ook al is dat niet de eigen familie) vanwege de ondersteuning en affectie die kan worden gegeven en die essentieel zijn voor de gezonde ontwikkeling van het kind. We willen benadrukken dat de hoofdverantwoordelijkheid ligt bij de nationale overheid om conform de VN Richtlijnen te zorgen voor beleidsmaatregelen, wettelijke voorschriften en hulpverlening om kinderen te beschermen, de relatie tussen ouder en kind te bevorderen, en te garanderen dat al het mogelijke wordt gedaan om families bijeen te houden. In de afgelopen decennia werden kinderen zonder (adequate) ouderlijke zorg veelal opgevangen in instellingen en in pleeggezinnen.

Uit recente onderzoeken blijkt dat het voor de ontwikkeling van het kind zeer belangrijk is om op te groeien in een gezinsomgeving. De negatieve invloed van tehuizen op de kinderen is groot. Kinderen die in instellingen opgroeien, hebben vaker moeite om een plaats in de samenleving te veroveren en een grotere kans op problemen als zij volwassen zijn, wat zich kan uiten in alcoholisme en drugsverslaving, crimineel gedrag en zelfs zelfmoord. Voor kinderen tot drie jaar is, volgens deskundigen, de ontwikkelingsachterstand en onomkeerbare psychologische schade door het opgroeien in grote groepen met steeds wisselende leiding zo groot, dat zij altijd in een gezinsomgeving zouden moeten worden

¹ State of the World Children 2006, Excluded and Invisible, UNICEF p.49 en Progress for Children 2009, UNICEF.

² Children in informal alternative care, discussion paper Jini L.Roby, Child Protection Section UNICEF 2011, p. 14.

³ World report on violence against children, Paulo Sérgio Pinheiro, United Nations 2006, p. 183.

opgevangen. Uit diverse onderzoeken⁴ blijkt dat de kosten per kind van institutionele zorg 6 keer zo duur zijn als in een pleeggezin en 12 keer zo duur als opvang binnen de gemeenschap of familie. Men moet zich echter wel realiseren dat de overgang van institutionele zorg naar alternatieve opvang tijd en geld kost. Dit moet gezien worden als een investering in nieuwe en betere systemen. Er zijn goede voorbeelden van deinstitutionalisering. Het initiatief kan bij de instelling zelf liggen of bij de nationale overheid.

Een belangrijk element is *gate keeping*: zorgen dat alleen kinderen die echt (tijdelijke) opvang in een tehuis nodig hebben, worden opgenomen. Maar dat is niet voldoende. Er moeten ook mogelijkheden zijn om ervoor te zorgen dat het kind bij de ouder(s) of familielid kan blijven of terug kan gaan naar zijn/haar ouders. En als dit niet mogelijk is, moeten er alternatieven beschikbaar zijn, zoals pleeggezinnen. Sommige deskundigen zijn nog steeds sceptisch over deze benadering en benadrukken het gevaar van kindermisbruik. Anderen menen echter dat opvang in instellingen ook niet zonder risico is. De discussie hierover is lastig omdat er geen exacte gegevens beschikbaar zijn.

In de VN Richtlijnen wordt de overheid verplicht om een centrale rol te spelen. Op grond van het VN Verdrag zijn tevens kwaliteitsstandaarden ontwikkeld om uithuisplaatsing te voorkomen, en indien dit niet mogelijk is, te garanderen dat het kind en zijn/haar familie mede bepalen wat er met hem/haar gebeurt. Sommige landen beschikken over functionerende wetten, een betrouwbaar politieapparaat en goede hulpverlening- en gerechtelijke instanties. In veel ontwikkelingslanden zijn dergelijke systemen zwak of niet aanwezig, en organisaties moeten er extra op toezien dat kinderen niet het slachtoffer worden van misbruik. Wettelijke bepalingen, beleidsmaatregelen en de hulpverlening moeten zorgen dat de relatie tussen ouder en kind beschermd wordt en garanderen dat al het mogelijke wordt gedaan om families bijeen te houden. Alternatieve opvang in plaats van in tehuizen dient de hoogste prioriteit te krijgen.

Het is essentieel om naast de wetgeving ook de randvoorwaarden te bieden vanuit een *social protection* perspectief. Dit betekent erkenning van het feit dat armoede een belangrijke oorzaak is waarom ouders en/of familie (tijdelijk) niet voor kinderen kan zorgen en er daarom gerichte maatregelen nodig zijn zoals kinderbijslag (voor schoolgeld en gezondheidszorg), microkrediet voor inkomensgenererende activiteiten van de ouders en een sociaaleconomisch vangnet om het risico van een onderneming af te dekken. In veel ontwikkelingslanden zijn er veel te weinig maatschappelijke werkers om de kwetsbare kinderen en gezinnen te volgen en gerichte acties te ondernemen. In sommige landen worden mensen uit de gemeenschap hiervoor opgeleid. Nationale overheden en (nationale en internationale) donoren zouden veel meer tijd en geld beschikbaar moeten stellen voor het ontwikkelen van haalbare alternatieve zorgmodellen, het trainen van maatschappelijke werkers op alle niveaus en het feitelijk uitvoeren van alternatieven. Hiervoor is vooral politieke wil noodzakelijk.

Veel organisaties die met kinderen zonder (adequate) ouderlijke zorg werken en voor deze kinderen opvang bieden, zijn zich niet altijd bewust van deze nieuwe inzichten. Ook ambtenaren en politici in ontwikkelingslanden én in Midden en Oost Europa kennen de internationale regels (en rechten) nauwelijks en zijn onvoldoende op de hoogte van haalbare alternatieven. Donoren, vrijwilligers en stagiairs uit het Westen die aan de slag gaan in bijvoorbeeld Afrika, Azië of Oost Europa, doen dit vaak vanuit hun hart en realiseren zich niet dat zij door hun bijdrage in tijd of geld institutionele opvang in stand houden. Door kritisch te

⁴ The World Report on Violence against Children, United Nations, 2006, p. 206.

zijn bij de te verlenen steun of de keuze van een project of stageplaats kunnen zij echter een belangrijke bijdrage leveren aan het introduceren of verder ontwikkelen van alternatieve, kindgerichte zorgmodellen en het bevorderen van nationale regelgeving en beleid die in overeenstemming zijn met de internationale verdragen.

I Inleiding

In deze notitie wordt onder een kind verstaan een persoon jonger dan 18 jaar. Kinderen zonder ouderlijke zorg zijn alle kinderen die niet bij hun ouders wonen, om welke reden of door welke omstandigheden dan ook. Kinderen die één of beide ouders hebben verloren worden aangeduid als “weeskinderen”. Dit levert soms verwarring op omdat in Westerse landen met weeskinderen alleen die kinderen bedoeld worden die beide ouders hebben verloren. In deze notitie gaat het over kinderen die adequate ouderlijke zorg ontberen. Dit kunnen zowel weeskinderen zijn als niet-weeskinderen.

II Kinderen zonder ouderlijke zorg

Momenteel zijn er miljoenen kinderen wereldwijd die uit huis zijn geplaatst of die buitenshuis worden opgevangen omdat de ouders niet in staat zijn om voor hun kinderen te zorgen. Uit rapporten⁵ van UNICEF blijkt dat naar schatting 143 miljoen kinderen in de leeftijd tot 18 jaar, in 93 ontwikkelingslanden een of beide ouders hebben verloren. Daarnaast zijn er in de hele wereld kinderen die gescheiden leven van hun ouders, omdat hen binnen het gezin geen economische zekerheid en/of een beschermde leefomgeving geboden kan worden. Ruim 90% van de kinderen wordt opgevangen door familie of de gemeenschap⁶. Geschat wordt dat er circa 8 miljoen kinderen en jongeren in tehuizen verblijven⁷. Zorg door ouders is niet mogelijk of ontbreekt door dat ze ziek of overleden zijn, in de gevangenis zitten of gemigreerd zijn voor werk of ten gevolge van gewapende conflicten. Ook door uithuisplaatsing door de kinderbescherming en/of de rechter, gevangenschap van het kind, of omdat het kind zelf heeft besloten het huis te verlaten, kunnen kinderen de zorg van hun ouders missen. Als ouders menen niet in staat te zijn om voor hun kind te zorgen, besluiten ze in bepaalde gevallen hun kinderen achter te laten of er vrijwillig afstand van te doen. Wereldwijd zijn de ervaringen en leefomstandigheden van kinderen zonder ouderlijke zorg verschillend. Beleidsmaatregelen kunnen effectiever gemaakt worden als er rekening wordt gehouden met de behoeftes van specifieke groepen kwetsbare kinderen.

Kinderen die leven in extreme armoede

De spanningen die extreme armoede met zich meebrengen leiden vaak tot het uiteenvallen van families, waardoor zowel ouders als kinderen hun waardigheid verliezen en de hoop op een toekomst. De toegang tot basisrechten verslechtert door armoede; de rechten zelf kunnen de kinderen niet verliezen, die staan vast. Zolang er extreme armoede heerst, zullen er altijd ouders zijn die zich gedwongen voelen hun kinderen toe te vertrouwen aan derden; zullen er kinderen op straat leven; en zullen instellingen die het welzijn van kinderen beschermen, betwijfelen of ouders bekwaam genoeg zijn om hun kinderen op te voeden.

⁵ State of the World Children 2006, Excluded and Invisible, UNICEF p.49 en Progress for Children 2009, UNICEF.

⁶ Children in informal alternative care, discussion paper Jini L.Roby, Child Protection Section UNICEF 2011, p. 14.

⁷ World report on violence against children, Paulo Sérgio Pinheiro, United Nations 2006, p. 183.

Volgens de traditionele benadering is men geneigd kinderen die in armoede leven uit huis te plaatsen omdat dat “beter voor hen is”. In veel gevallen kunnen kinderen - ook degene die op straat leven - het best ondersteund worden door ouders en kinderen de instrumenten in handen te geven om bij elkaar te blijven, zoals kinderbijslag (voor schoolgeld en gezondheidszorg), microkrediet voor inkomensgenererende activiteiten van de ouders en een sociaaleconomisch vangnet om het risico van een onderneming af te dekken. Armoede mag nooit reden zijn voor uithuisplaatsing.

Toch zullen de armste families kwetsbaar blijven; zij besteden al hun tijd aan overleven. Het ontbreekt hen aan scholing en ze worden gestigmatiseerd. Een familie in crisis kan de hulp invoeren van niet gouvernementele organisaties (NGO's) of overheidsinstanties. Deze instanties moeten wel beseffen dat mensen die in grote armoede leven, vrezen dat ze uit de ouderlijke macht worden gezet. Dit kan de ouders er juist van weerhouden om preventieve ondersteuning te zoeken.

Kinderen die op straat leven

In grote steden in veel landen leven groepen kinderen op straat. Kinderen verlaten het ouderlijk huis om geld te verdienen, anderen lopen weg omdat ze de thuissituatie niet langer aankunnen of vanwege een traumatische gebeurtenis in het dorp of in de familie. Het leven op straat kan aantrekkelijk zijn voor kinderen maar hun gezondheid, veiligheid en kans om te overleven lopen constant gevaar. Natuurlijk zijn er kinderen die erin slagen een bestaan op te bouwen, maar ze missen de liefde en solidariteit van een familie, evenals de culturele en economische tradities die hen niet konden worden aangeleerd omdat ze het ouderlijk huis voortijdig verlaten hebben. *Shelter homes* zijn vooral gericht op het welzijn van kinderen, maar laten hen ook stuurloos achter omdat hen niet wordt geleerd hoe ze later productief kunnen deelnemen aan de maatschappij. Speciale aandacht moet worden geschonken aan hun gezondheid, (beroeps)opleiding en toegang tot werk, maar in het bijzonder zouden deze kinderen moeten worden herenigd met hun families en re-integreren in de lokale gemeenschap.

Kinderen in aanraking met politie en justitie

Kinderen die in aanraking komen met politie en justitie omdat ze ervan verdacht of beschuldigd worden een overtreding te hebben begaan, vormen een bijzonder kwetsbare groep. Deze kinderen zitten meestal niet in hechtenis vanwege zware misdaden maar vanwege landloperij, bedelen, roken, spijbelen of alcoholgebruik. Meisjes kunnen in aanraking komen met justitie door criminele handelingen die hun juist worden aangedaan, zoals verkrachting en gedwongen prostitutie. Kinderen in hechtenis hebben vaak te maken met grove schendingen van hun basisrechten. Misbruik komt veel voor. Arrestaties, opsluiting en vonnissen zijn veelal arbitrair. De omstandigheden waarin zij moeten zien te overleven, zijn in veel gevallen zeer slecht en mensonwaardig.

Volgens internationale richtlijnen, hebben kinderen die in aanraking komen met politie en justitie recht op een behandeling die bevorderend werkt voor zijn/haar gevoel van waardigheid en eigenwaarde, die rekening houdt met hun leeftijd, en die zich richt op re-integratie in de samenleving. Opsluiting van een jeugddelinquent in een (jeugd)gevangenis, arrestantencel, tuchtschool of andere gesloten inrichting) dient te allen tijde voorkomen te worden. Alternatieven, zoals counseling, instellen van een proeftijd en maatschappelijke dienstverlening, hebben de voorkeur boven vrijheidsberoving. Ook het strafrecht voor kinderen is in veel landen ontoereikend en herziening van wetgeving is noodzakelijk.

Kinderen als slachtoffer van mensenhandelaren

Jaarlijks worden wereldwijd veel kinderen slachtoffer van uitbuiting, misbruik en/of geweld. Ze worden onvrijwillig uit hun huis gehaald of van school, of zelfs verkocht door hun eigen families. Vaak komen zij terecht bij gewapende militieën, belanden ze in de prostitutie of worden tot allerlei vormen van slavernij gedwongen. Velen werken in levensgevaarlijke en armzalige omstandigheden. Het gebruik van kinderen als handelswaar ten behoeve van arbeid of seks is een lucratieve internationale *business*. Mensenhandel, evenals andere vormen van criminaliteit, vindt plaats in een ondergronds circuit dat moeilijk aan te pakken is. Bovendien zijn families zich meestal niet bewust van de gevaren. Ze geloven dat hun kind kans maakt op een beter leven als ze in zee gaan met iemand die hun kind scholing of werk aanbiedt. Wereldwijd zouden arbeidswetten voor kinderen strenger moeten worden en krachtiger moeten worden nageleefd door overheden en bedrijven. De drijfveren voor mensenhandel moeten lokaal worden aangepakt door middel van armoedebestrijding, maar ook in die gemeenschappen en families waar de kinderen terecht komen en waar het sociaal geaccepteerd is om kinderen te gebruiken als arbeidskracht, hulp in de huishouding of als sekswerker. Het is van cruciaal belang om naast preventieve maatregelen ook te zorgen voor de opvang van uitgebuite kinderen en specifieke ondersteuning te verlenen aan bevrijde kinderen (bijvoorbeeld door middel van jeugdopvangcentra) zodat kinderen kunnen terugkeren in de samenleving. Kinderen zouden zoveel mogelijk moeten worden herenigd met hun ouders en re-integreren in de gemeenschap waar ze vandaan komen.

Kinderen met een verstandelijke en/of lichamelijke beperking

Van alle kinderen wereldwijd worden kinderen met een beperking het meest gestigmatiseerd en gemarginaliseerd. In ontwikkelingslanden en in Midden en Oost Europa, blijven kinderen met een visuele, auditieve, lichamelijke of verstandelijke beperking, door gebrek aan alternatieve zorg bij hun ouders of in instellingen. In veel landen zijn de ouders van deze kinderen op zichzelf aangewezen. De armste gezinnen ontbreekt het aan financiële bijstand, ondersteuning van instanties, scholing en de mogelijkheden om tegemoet te komen aan de behoeftes van de kinderen en tegelijkertijd het gezin draaiende te houden. Zodoende zien ze geen andere uitweg dan te zwichten voor institutionele zorg. Kinderen met een beperking zijn bijna altijd oververtegenwoordigd in overheidsinstellingen of particuliere kindervervangen. Deze centra zorgen niet voor de prikkels of de aandacht die deze kinderen nodig hebben om, naar hun mogelijkheden, een volwaardig bestaan op te bouwen. Bovendien lopen ze grotere risico's op misbruik en verwaarlozing.

Speciale maatregelen zijn vereist om ouders te ondersteunen om kinderen met een beperking te verzorgen. Activiteiten die voor en door de gemeenschap zijn ontwikkeld, zouden een centrale plaats in het overheidsbeleid moeten innemen. Kinderen (met zware verstandelijke en/of lichamelijke beperkingen) waarvoor specialistische zorg vereist is, zouden adequate hulpverlening en bescherming moeten krijgen, bijvoorbeeld via institutionele dagopvang waardoor ouders ontlast worden maar de band met de ouders wel in stand wordt gehouden.

Kwetsbaarheid als gevolg van HIV/AIDS

HIV en AIDS bespoedigen het uiteenvallen van families, vooral in Afrika en in toenemende mate in Latijns Amerika, Azië en Oost Europa. Gezinnen worden gedupeerd en te gronde gericht door ziekte en sterfte van ouders. Het zijn bovendien zeer aangrijpende gebeurtenissen voor kinderen. Een kind dat één of beide ouders heeft verloren door een aan AIDS gerelateerde ziekte hoeft zelf niet met HIV geïnfecteerd te zijn, maar wordt er wel zwaar door getroffen. Behalve het trauma, dat het verlies van de ouder(s) met zich

meebrengt, wordt deze groep kinderen op school en in de gemeenschap gestigmatiseerd. Bovendien hebben ze vaak minder mogelijkheden op scholing en vallen hen minder materiële middelen ten deel in vergelijking met kinderen in pleegezinnen en zij die door familie worden opgevangen. Capaciteitsversterking van gezinnen is noodzakelijk om bescherming en verzorging van kinderen te garanderen, door het leven van de zieke ouder(s) te verlengen, en kinderen en ouders/verzorgers te voorzien van economische en psychosociale ondersteuning. Toegang tot onderwijs en gezondheidszorg, en hulp bij rouwverwerking, is voor deze kinderen noodzakelijk. Erfopvolging moet worden geregeld om de erfenis voor deze kinderen veilig te stellen. Dit betekent ook dat er geboorte- en overlijdensaktes (van ouders) moeten zijn. Deze zijn niet alleen noodzakelijk voor het afwickelen van erfenissen, maar ook voor plaatsing van kinderen in formele zorg. Gemeenschappen moeten zich openstellen voor deze kinderen om stigmatisering te voorkomen en HIV/AIDS bespreekbaar te maken.

Kinderen in noodsituaties

Noodsituaties (gewapende conflicten en natuurrampen) kunnen ervoor zorgen dat ouders niet in staat zijn om hun beschermende taak te vervullen. Indien gemeenschappen worden getroffen door een noodsituatie zijn ze materieel, fysiek en psychologisch vaak te zwak om te zorgen voor kinderen die, tijdelijk of permanent, hun ouders zijn kwijtgeraakt. Zeker in eerste instantie zal er nauwelijks een beroep kunnen worden gedaan op informele opvang. Het allerbelangrijkste is het opsporen van en hereniging met gezinsleden. In sommige gevallen is tijdelijke opvang buiten de familie onvermijdelijk.

In noodsituaties is het gevaar van schendingen van de rechten van kinderen, die worden opgevangen door derden, vele malen groter vanwege de heersende onveiligheid, de afkalving van sociale controle en maatschappelijke waarden, en het niet respecteren van wettelijke voorschriften. Als kinderen zich bevinden in een opvangsituatie zou er in het bijzonder moeten worden gelet op het voorkomen van misbruik en uitbuiting van kinderen. Schendingen die in noodsituaties voorkomen zijn verminking of moord uit wraak, kidnapping, gedwongen rekrutering voor gewapende militieën, mensenhandel (voor illegale adoptie of andere doeleinden) en seksueel misbruik en uitbuiting. Er zou bijzondere aandacht moeten worden geschonken aan opvang en re-integratie van kindsoldaten, uitgebuite kinderen, kinderen die getraumatiseerd en gewond zijn geraakt, en kinderen die in een (tijdelijke) opvang zijn geplaatst.

Kinderen van arbeidsmigranten

Al eeuwenlang verplaatsen mensen zich om elders te gaan werken, met het achterlaten van de andere leden van het gezin. Arbeidsmigratie vindt plaats binnen een land of tussen landen. In Zuid-Afrika heeft 40% van alle huishoudens op het platteland minstens één persoon die ver van huis werkt. In de Filippijnen heeft circa 15% van de kinderen een ouder die in het buitenland werkt. In Moldavië heeft bijna 15% van de kinderen tussen de 10 en 14 jaar een moeder die in het buitenland werkt, 15% een vader en bijna 7% beide ouders. Soortgelijke percentages gelden voor andere Oost-Europese landen zoals Polen, Roemenie en Bulgarije, mede door het vrije verkeer van personen binnen de Europese Unie. Arbeidsmigratie van één of beide ouders betekent een verandering in verdeling van zorg en andere taken binnen een huishouden. De duur van de migratie en de ondersteuningscapaciteiten van de lokale gemeenschap zijn hiervoor medebepalend.

Er is veel bekend over de economische gevolgen van arbeidsmigratie en het positieve effect van migratie: het geld dat migranten naar huis sturen (*remittances*). Dit kan een dempend effect hebben op kinderarbeid en het geld wordt vaak gebruikt voor schoolgeld en de gezondheidszorg van de kinderen, maar ook voor materiële zaken zoals een groter huis, een auto en een bijdrage voor de bouw van een moskee. De fysieke afwezigheid van één of beide ouders kan het positieve effect op de financiële situatie van een familie echter teniet doen. De emotionele steun aan het kind en toezicht op de dagelijks activiteiten ontbreken. Ook de afwezigheid van een rolmodel kan negatieve gevolgen hebben.

Weinig is bekend over de veranderingen in het gezin zelf en de gevolgen voor de kinderen die achterblijven. Uit onderzoek in o.a. de Filippijnen, Sri Lanka en Roemenië blijkt dat als de vader migreert, de moeder voor de kinderen blijft zorgen, maar als de moeder migreert, vaak andere familieleden, vooral grootmoeders, deze taak overnemen. Ook gaan kinderen zelf een groot deel van de huishoudelijke taken voor hun rekening nemen. In Midden en Oost Europa komen deze kinderen ook in tehuizen terecht. Een gericht overheidsbeleid op dit terrein bestaat nog niet. Gezien de toenemende arbeidsmigratie, zou er dringend aandacht moeten komen voor de sociale dimensie van arbeidsmigratie en dan vooral voor de kinderen die achterblijven.

Kinderen in een bedreigende gezinssituatie

Voor een gezonde ontwikkeling is het van belang dat een kind zich in de eigen omgeving veilig voelt. Bij seksueel misbruik of geweld is er geen sprake van een veilige omgeving. Geweld van fysieke, psychische of seksuele aard die ouders of andere personen binnen het gezin aan kinderen opdringen veroorzaakt ernstige schade. Kinderen hebben recht op een opvoeding zonder geweld. Bij kindermishandeling is het vaak noodzakelijk om kinderen in een onveilige thuissituatie voor kortere of langere tijd uit huis te plaatsen om hun veiligheid te waarborgen. Zonder hulp of ondersteuning van zowel het kind als het gezin is uithuisplaatsing echter weinig effectief voor het bereiken van betere ontwikkelingsmogelijkheden van het kind. Om de kans van slagen van terugplaatsing in het gezin te vergroten is het belangrijk deze goed voor te bereiden en te begeleiden. Verder toezicht op een gezin na de terugplaatsing is noodzakelijk. In de preventieve sfeer kan ook worden gewerkt aan de veiligheid van kinderen binnen het gezin: ervaringen wijzen erop dat voorlichting aan ouders over geweldloos opvoeden kan bijdragen aan het voorkomen van kindermishandeling.

III Het belang van het kind centraal

Kinderen zonder ouderlijke zorg hebben vaak een lange weg afgelegd vol pijnlijke ervaringen van gebrek aan liefde, aandacht en affectie, ondervoeding, ziekte en voortijdig schoolverlaten, maar ook misdaad en druggebruik, financiële rampspoed, verlies van erfenis, psychologische schade, misbruik, stigma en discriminatie. Bij het zoeken naar een oplossing voor een kind zonder (adequate) ouderlijke zorg, is het essentieel dat het belang van het kind centraal staat. Onderstaande uitgangspunten kunnen hierbij gehanteerd worden.

De mening van kinderen is belangrijk

Zodra kinderen oud genoeg zijn, zouden ze moeten worden aangemoedigd om hun gevoelens en meningen te uiten. Kinderen kennen hun behoeftes en signaleren zaken die volwassenen negeren of van minder belang achten. Welke leeftijd er bedoeld wordt met 'oud genoeg' valt niet aan te geven omdat gekeken moet worden naar het individuele ontwikkelingsniveau van het kind in kwestie.

Een moeder en een vader zijn voor altijd de ouders

Het toevertrouwen van de eigen kinderen aan derden is vaak een laatste redmiddel. Ouders betalen een hoge prijs: ze verliezen de kinderen van wie ze houden, hun eer is aangetast en ze gaan gebukt onder schaamte. Bij het zoeken naar adequate zorg en opvang van een kind is het altijd belangrijk om de ouders erbij te betrekken, zelfs als zij al jaren geleden afstand hebben gedaan van hun kind.

Actieve betrokkenheid van kinderen, ouders en gemeenschap

Ook alle andere leden van een familie zouden de mogelijkheden moeten krijgen om zich te uiten en een actieve rol te spelen bij het bepalen van de toekomst van hun broer, zus, kleinkind, neefje/nichtje. Voor hun welbevinden zijn ze afhankelijk van elkaar en hun gemeenschappen. De rechten van één familielid kunnen niet afdoende worden beschermd zonder dat de rechten van de andere familieleden worden beschermd.

Het onderkennen van de verschillende behoeftes van jongens en meisjes

De problemen en gevaren die jongens en meisjes moeten trotseren, verschillen. In ontwikkelingslanden voltooien meisjes minder vaak hun opleiding en lopen meer risico op uitbuiting en seksueel misbruik (en dus HIV-infectie) dan jongens. Jongens beginnen meestal op jonge leeftijd met het verrichten van werkzaamheden die fysiek veeleisend zijn en komen eerder dan meisjes in contact met justitie of in de gevangenis terecht.

Houd rekening met de behoeftes van alle leeftijdsgroepen

Er zijn veel projecten die de zorg voor baby's, jonge weeskinderen en andere jonge kwetsbare kinderen centraal stellen, maar de opvang van kwetsbare adolescenten wordt vaak genegeerd. Het ondersteunen van jonge kinderen voor wat betreft gezondheidszorg, opvoeding en voeding wordt over het algemeen als eenvoudiger ervaren dan het ondersteunen van adolescenten. Dit vanwege hun gevoelswereld, behoeften aan scholing, culturele vorming, en informatie en zorg op het gebied van (seksuele en reproductieve) gezondheid.

IV Het gezin, de familie en de gemeenschap

Een sterk, gezond en hulpvaardig gezin vormt voor een kind de belangrijkste leidraad voor verantwoord handelen, emotionele steun en levensonderhoud. Binnen het gezin wordt de basis gelegd voor de begrippen eigen identiteit en eigenwaarde. Gezinnen hebben de verantwoordelijkheid om hun kinderen te onderhouden en op te voeden. Gezinnen zorgen dat kinderen zich veilig voelen. Gezinnen en gemeenschappen zijn voor kinderen van vitaal belang bij het aanleren van een cultureel bewustzijn en de praktische kennis en vaardigheden die nodig zijn om later een volwaardig en gezond leven te kunnen leiden.

Ook de familie (in de ruimste zin van het woord) en de gemeenschap zijn essentieel voor de ontwikkeling van kinderen. Kinderen leren door zij aan zij te werken met hun moeder, vader, tantes, ooms, oudere zussen en broers. In een landelijke gemeenschap doen kinderen landbouwwerking op met behulp van familie en burens, in stedelijke gebieden leren kinderen op school en van familie hoe om te gaan met een computer. Door deel uit te maken van een gemeenschap leren kinderen zich sociaalcultureel aanvaardbaar te gedragen. Kinderen leren vaardigheden door de manier van leven en werken van volwassenen om hen heen te observeren. Scheiding van hun familie kan betekenen dat de nu geïsoleerde gezinsleden (ouders en kinderen) hun netwerk kwijt raken, dat hun het gevoel van eigenwaarde wordt ontnomen en dat ze de wilskracht verliezen om tegen armoede te vechten.

De laatste jaren zijn er in verschillende landen modellen ontwikkeld waarbij mensen en gemeenschappen een doelmatig en krachtig antwoord bieden op het groeiende aantal kinderen zonder ouderlijke zorg. Deze modellen zijn gebaseerd op de lessen die geleerd zijn uit het verleden en de erkenning van het feit dat armoede een belangrijke oorzaak is waarom ouders en/of overige familieleden (tijdelijk) niet voor kinderen kan zorgen. Een aantal uitgangspunten wordt hieronder kort toegelicht.

Bied ouders en kinderen de middelen om bij elkaar te blijven en als dat niet mogelijk is zorg dat familieleden voor de kinderen kunnen zorgen

In veel gevallen had het uiteenvallen van een gezin voorkomen kunnen worden als er preventieve ondersteuning was verleend die de crisis had kunnen afwenden. De traditionele aanpak (uithuisplaatsing van kinderen die in moeilijke omstandigheden leven “omdat het beter voor hen is”), moet zoveel mogelijk worden vermeden. In veel gevallen zijn kinderen er juist gebaat bij dat ouders en kinderen middelen in handen krijgen die ze nodig hebben om zelfredzaam te zijn waardoor ze bij elkaar kunnen blijven. De overgrote meerderheid van kinderen die niet bij hun ouders kunnen blijven woont bij familieleden. Ook de ondersteuning van deze familieleden is cruciaal. Uitbuiting of achterstelling kunnen in dit verband voorkomen. Mechanismen moeten worden ingebouwd om dit te voorkomen.

De hoofdelementen voor het bevorderen van zelfredzaamheid van gezinnen en families zijn:

- versterken levensvaardigheden (*life skills*) van de betrokken kinderen;
- ondersteuning bij de kindzorg, bijvoorbeeld door gerichte adviezen en/of dagopvang buitenshuis;
- dienstverlening op het gebied van gezondheid en voeding, bijvoorbeeld door een financiële tegemoetkoming voor de ziektekosten van het kind (en familie) en/of gerichte adviezen over voeding en hygiëne;
- stimuleren van schoolpresentie door het beschikbaar stellen van financiële middelen voor schoolgeld en schooluniformen;

- verbeteren van de koopkracht van het huishouden, bijvoorbeeld via microkredieten voor het opzetten van kleine bedrijven;
- in geval van HIV/AIDS, verlenging van de levens van ouders en psychosociale ondersteuning voor de getroffen kinderen en de verzorgers.
- ondersteuning ten behoeve van erfopvolging;
- aanpassen van wetten, beleid en dienstverlening ter handhaving van de ouder-kindrelatie en de garantie dat al het mogelijke wordt gedaan om families bij elkaar te houden;
- ontwikkelen van nieuwe vormen van opvoeding en kinderbescherming ten gunste van het kind en de hele familie.

Mobiliseer de gemeenschap en ondersteun de initiatieven

Indien families niet op een adequate manier kunnen voldoen aan de basisbehoeften van kinderen, is de gemeenschap het eerste vangnet dat essentiële ondersteuning kan bieden. In de praktijk wordt voor kinderen zonder ouderlijke meestal verzorgd door tweede- of derdegraads familieleden die met behulp van de gemeenschap (buren, vrienden, kerken en maatschappelijke organisaties) in staat wordt gesteld om de extra monden te voeden. In andere gevallen zorgen gemeenschappen voor kinderen voor wie de familie geen verantwoordelijkheid kan nemen en/of die deel uitmaken van kinderhuishoudens. Capaciteitsversterking van gemeenschappen ter ondersteuning, bescherming en opvang van kinderen zonder ouderlijke zorg is essentieel om deze taak te kunnen vervullen. Om gemeenschapsinitiatieven te stimuleren en te versterken zijn de volgende maatregelen nodig:

- betrek plaatselijke leiders bij het proces om tegemoet te komen aan de hulpvraag van kwetsbare gemeenschapsleden;
- organiseer ondersteunende activiteiten voor de gezinnen of families;
- bevorder en ondersteun opvang door de gemeenschap van kinderen zonder ouderlijke zorg;
- in geval van HIV/AIDS, organiseer en ondersteun activiteiten die de gemeenschap in staat stellen openlijk over deze ziekte te praten.

Garandeer kinderen zonder ouderlijke zorg de toegang tot essentiële voorzieningen als onderwijs, gezondheidszorg en geboorteregistratie

Kinderen zonder ouderlijke zorg worden benadeeld bij het verkrijgen van essentiële voorzieningen ten behoeve van hun welzijn. In veel landen is hun schoolpresentie lager en lopen ze het risico op ondervoeding en daardoor een verslechtering van hungezondheid. Vanwege hun positie in de samenleving lopen ze tevens grotere risico's op misbruik en uitbuiting.

Een gezin in Libanon heeft vier kinderen tussen 2 en 12 jaar oud. De vader is zwaar gehandicapt en heeft veel zorg nodig. De moeder was actief en gezond, maar zonder werk en te zwaar belast met de dagelijkse verzorging van het gezin. De drie oudste kinderen deden het uitstekend op school, maar de moeder had geen geld om het schoolgeld te betalen. Daarom heeft zij SOS kinderdorpen benaderd, om haar kinderen op te nemen in een van hun dorpen. SOS kinderdorpen heeft de kinderen echter niet opgenomen, maar met de moeder concrete afspraken gemaakt. Het schoolgeld is door de school verlaagd en wordt voor een jaar door SOS kinderdorpen betaald. De moeder is gevraagd een businessplan op te stellen voor een inkomensgenerend project. Binnen veertien dagen heeft zij een plan op tafel gelegd voor een bakkerijtje in een winkel naast haar huis. Zij heeft hiervoor een lening ontvangen van SOS kinderdorpen, die zij snel heeft terug betaald. Op dit moment kan het gezin volledig in hun eigen levensonderhoud voorzien en zijn alle kinderen nog thuis.

(Report of the Independent Expert for the United Nations Study on Violence against children, Paulo Sergio Pineiro, Chapter 5 Violence against children in care and justice institutions, United Nations, 2006, p.208).

In 2003 werden er in Khartoem, Soedan per maand 110 pasgeboren baby's op straat achtergelaten. 50% Stierf binnen het uur, de overigen werden in tehuizen opgevangen. Uit onderzoek bleek dat één van de belangrijkste oorzaken was dat ongehuwde moeders sociaal niet geaccepteerd werden. De overheid heeft in samenwerking met de VN, NGO's en de gemeenschap een programma opgezet om het achterlaten van baby's terug te dringen en alternatieve opvang te bevorderen. Een belangrijk onderdeel van het programma is het stigma van ongehuwd moederschap ter discussie te stellen. Het programma is enorm succesvol. Het aantal pasgeboren baby's dat op straat achtergelaten wordt, is met meer dan de helft gedaald en 51 baby's zijn weer herenigd met hun moeder. 500 Baby's zijn bij pleeggezinnen geplaatst. De kosten voor de opvang in het pleeggezin bedragen een tiende van de kosten van opvang in het tehuis.

(Report of the Independent Expert for the United Nations Study on Violence against children, Paulo Sergio Pineiro, Chapter 5 Violence against children in care and justice institutions, United Nations, 2006, p.214).

Overheden hebben de verplichting om voor de noodzakelijke voorzieningen te zorgen voor alle kinderen en gemeenschappen. NGO's, levensbeschouwelijke organisaties, de private sector en maatschappelijke organisaties spelen vooral op lokaal niveau een doorslaggevende rol bij het vergroten van de toegankelijkheid van de voorzieningen.

De volgende interventiegebieden zijn belangrijk:

- garanderen dat het rechtssysteem kwetsbare kinderen beschermt en hun recht op een gezinsleven;
- garanderen van plaatsing van kinderen (waarin pleeggezinnen) die niet door familie worden opgevangen;
- geboorteregistratie voor alle kinderen;
- versterken van lokale planning en activiteiten;
- voorzien in dienstverlening op het gebied van gezondheid en voeding, bijvoorbeeld door een financiële tegemoetkoming voor de ziektekosten van het kind en/of gerichte adviezen over voeding en hygiëne;
- bevorderen van de schoolpresentie door het beschikbaar stellen van financiële middelen voor schoolgeld en schooluniformen.

V Uithuisplaatsing

Het scheiden van kinderen en ouders geldt als laatste maatregel, nadat alles is ondernomen om de ouders te ondersteunen bij hun opvoedingstaak en verantwoordelijkheden. Het is belangrijk om te erkennen dat er situaties bestaan waarin niet in opvang van kwetsbare kinderen wordt voorzien. Armoede *sec* zou echter nooit dé reden mogen zijn om tot uithuisplaatsing over te gaan. Sommige landen beschouwen het niet als hun plicht om voor opvang te zorgen of handelen er niet naar, of er bestaan geen particuliere organisaties die deze rol overnemen. Bepaalde landen kunnen door het veelvuldig voorkomen van HIV/AIDS de grote aantallen kinderen niet aan en zijn zodoende niet in staat om voor opvang te zorgen. Kinderen leven op straat, vaak met andere kinderen of leven in kinderhuishoudens zonder vorm van ondersteuning. In andere gevallen zijn kinderen die opvang nodig hebben onbereikbaar voor de overheid of particuliere organisaties, zoals kinderen die ingelijfd zijn bij gewapende militieën.

Uithuisplaatsing is de term die gebruikt wordt voor kinderen die niet meer bij hun oorspronkelijke gezin wonen, met uitzondering van adoptie (dit is namelijk gelijk aan ouderlijke zorg omdat de kinderen door de adoptie wettelijk gelijkgesteld worden aan biologisch eigen kinderen). De belangrijkste vormen zijn kinderhuishoudens, informele opvang door familieleden of anderen, netwerkpleegzorg en formele pleegzorg, permanente woongroepen/huizen, veilige en andere beschermende faciliteiten en transitiehuizen. Kinderen kunnen ook in het buitenland worden geplaatst voor een korte of langere periode in informele opvang (inclusief opvang door familie), formele pleegzorg, maar ook asielzoekerscentra en speciale groepen in vluchtelingenkampen (zie bijlage 2 voor beschrijvingen).

De wettelijke verantwoordelijkheid van de verzorger kan verschillen, niet alleen tussen de verschillende vormen van opvang maar ook daarbinnen. In sommige gevallen behouden de ouders de volledige ouderlijke macht. In andere gevallen wordt de verantwoordelijkheid gedeeld of wordt de ouderlijke macht toegewezen aan een voogd die indien nodig wordt aangewezen door een gerechtelijke instantie. Landen met een wettelijk systeem gebaseerd op het islamitische recht kennen de voogdijvorm genaamd "*kafala*", waarbij kinderen in huis worden genomen door familie of derden via een - meestal permanent geldende - zorgverklaring. De verantwoordelijkheden onder deze voogdijvorm zijn dezelfde als bij adoptie met het verschil dat het kind wettelijk het kind van de oorspronkelijke ouders blijft en dus niet van identiteit wisselt.

De mate waarin een beroep wordt gedaan op de verschillende vormen van opvang is afhankelijk van het land of de gemeenschap. In de loop van tijd kunnen veranderingen optreden als gevolg van externe factoren (zoals epidemieën, oorlogen, natuurrampen), demografische factoren (zoals stedelijke migratie, emigratie, uiteenvallen van families), economische omstandigheden, geldende ideologieën, politiek gemotiveerde beslissingen en veranderingen van inzichten op basis van onderzoek.

VI Tehuizen als laatste redmiddel

Veel tehuizen zijn opgezet vanuit een specifiek gevoelde behoefte. Zij krijgen vaak een permanent karakter omdat de tehuizen in korte tijd een oplossing bieden voor de opvang van kinderen die (tijdelijk) geen ouders/verzorgers hebben. Een groot aantal NGO's meent dat arme en berooide gemeenschappen veel baat hebben bij tehuizen en zij tonen dit aan met zichtbare en indrukwekkende resultaten. De meeste instellingen zorgen voor onderdak, kleding, voedsel, medische zorg en bieden een zekere basis aan scholing. In bepaalde gevallen, wanneer kinderen van hun ouders gescheiden zijn als gevolg van conflicten, natuurrampen, of in geval van lichamelijk of seksuele mishandeling, zijn tijdelijke opvanghuizen van vitaal belang voor deze kinderen.

Weeshuizen en andere tehuizen voor langdurige opvang, zoals "kinderdorpen", kunnen echter niet zorgen voor een gezinsverband en isoleren kinderen van het leven in de gemeenschap. De opzet van deze instellingen bemoeilijkt het geven van zorg die verder gaat dan het bieden van voedsel, medische zorg en scholing. Kinderen, vooral degenen die voor langere tijd worden opgevangen, krijgen meestal niet de liefde, aandacht en het gevoel ergens bij te horen, wat ze in een gezin wel zouden krijgen. Ze kunnen bovendien worden gestigmatiseerd vanwege hun bijzondere, afwijkende, leefsituatie en worden geassocieerd met ziekte, armoede en verstandelijke of lichamelijke beperking. In het ergste geval worden kinderen geconfronteerd met strenge regimes in de tehuizen die hun ontwikkeling in de weg staan en die hen niet beschermen tegen een slechte behandeling of omstandigheden die vergelijkbaar zijn met kinderarbeid. In enkele instellingen is er intern sprake van seksueel misbruik. Veel instellingen ontberen een systematiek voor kwaliteitsbewaking en missen een controlesysteem om mistanden te voorkomen en/of daar op adequate wijze mee om te gaan.

Re-integratie in de samenleving is een andere uitdaging. Kinderen uit landelijke gebieden die langere tijd in een instelling in de stad hebben gewoond, spreken bijvoorbeeld niet meer de traditionele taal van hun familie en hebben ook niet de belangrijke aspecten van de cultuur en tradities van die gemeenschap aangeleerd. Een kind dat een instelling verlaat, heeft vaak onvoldoende communicatieve vaardigheden en culturele identiteit om te re-integreren in zijn of haar gemeenschap of in de gemeenschap waar de instelling zich bevindt.

Uit recente onderzoeken⁸ blijkt dat het voor de ontwikkeling van het kind zeer belangrijk is om op te groeien in een gezinsomgeving. De negatieve invloed van tehuizen op de kinderen is groot. Kinderen die in instellingen opgroeien hebben vaak veel problemen als zij volwassen zijn (met als gevolg alcoholisme en drugsverslaving, crimineel gedrag en in uiterst

⁸ The World Report on Violence against Children, United Nations, 2006, p.189 en Verslag van de ad-hoc deskundigengroep, betreffende de overgang van institutionele naar gemeenschapszorg, Europese Commissie, Directoraat-generaal Werkgelegenheid, Sociale zaken en Gelijke Kansen, 2009, p.13.

geval zelfs zelfmoord), terwijl jongvolwassenen die in een pleeggezin zijn opgegroeid er vaak gemakkelijker in slagen om zonder noemenswaardige problemen zich een plaats in de samenleving te veroveren. Voor kinderen tot drie jaar is, volgens deskundigen, de ontwikkelingsachterstand en onomkeerbare psychologische schade van het opgroeien in grote groepen met steeds wisselende leiding zo groot, dat zij altijd in een gezinsomgeving moeten worden opgevangen. Uit diverse onderzoeken⁹ blijkt dat de kosten per kind van institutionele zorg 6 keer zo duur zijn als in een pleeggezin en 12 keer zo duur opvang binnen de gemeenschap of familie. Men moet zich echter wel realiseren dat de overgang van institutionele zorg naar alternatieve opvang tijd en geld kost. Dit moet gezien worden als een investering in nieuwe en betere systemen.

In 2009 zijn door de Verenigde Naties Richtlijnen voor de Alternatieve Zorg aan Kinderen vastgesteld. Hierin wordt ook uitgebreid aandacht besteed aan de internationale kwaliteitsstandaarden voor de opvang van kinderen in instellingen (zie ook paragraaf VIII en bijlage 3). Staten worden aangemoedigd om de richtlijnen in acht te nemen en deze onder de aandacht te brengen van de relevante uitvoerende, wetgevende en rechtelijke instanties, mensenrechtenorganisaties en advocaten, media en de bevolking¹⁰. Er zijn goede voorbeelden van deïstitutionalisering. Het initiatief kan bij de instelling zelf liggen of bij de nationale overheid. Een belangrijk element is *gate keeping*: zorgen dat alleen kinderen die echt (tijdelijke) opvang in een tehuis nodig hebben opgenomen worden. Maar dat is niet voldoende. Er moeten ook mogelijkheden zijn om ervoor te zorgen dat het kind bij de ouder(s) of familielid kan blijven of terug kan gaan naar hun ouders. En als dit niet mogelijk is, moet er alternatieve beschikbaar zijn, zoals pleeggezinnen. Ook de instellingen zelf zijn zich meer bewust van hun mogelijkheden en onmogelijkheden. Er zijn goede voorbeelden van instellingen die een gericht beleid van deïstitutionalisering hebben ingezet, bijvoorbeeld Don Bosco India en de organisatie JECCDO in Ethiopië. Op de website van het BCN-NL worden meer voorbeelden genoemd.

VII De verantwoordelijkheid van de nationale overheid

De meeste landen hebben het VN Verdrag inzake de Rechten van het Kind geratificeerd en volgen de in 2009 door de Verenigde Naties vastgestelde Richtlijnen voor de Alternatieve Zorg aan Kinderen (zie paragraaf VI). Hierin wordt aangegeven dat kinderen recht hebben op zorg en bescherming die in overeenstemming is met hun behoeften. Het is de verantwoordelijkheid van de overheid om de rechten van het kind te beschermen door middel van beleid, wetten en gerichte hulpverlening. Om aan de verplichtingen te voldoen, moeten landen maatregelen nemen die de bevoegdheden raken van veel verschillende sectoren.

De (multi-dimensionele) problematiek omtrent kinderen zonder ouderlijke zorg valt niet onder de bevoegdheid van slechts één enkel ministerie. Regeringen moeten een vorm vinden waarbij verschillende ministeries met elkaar in contact treden. De ministeries van respectievelijk Onderwijs, Financiën, Volksgezondheid, Sociale Zaken, en andere betrokken departementen moeten op een gecoördineerde en doelmatige manier, maatregelen nemen

⁹ The World Report on Violence against Children, United Nations, 2006, p. 206.

¹⁰ Richtlijnen voor Alternatieve Zorg aan Kinderen: Resolutie 64/142 aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, 18 december 2009.

die de noden van kinderen verlichten zodat de relatie tussen ouder en kind wordt beschermd en families bij elkaar blijven.

In Ethiopië beheerde Jerusalem Association Children's Homes meerdere kindertehuizen. Ruim 1000 kinderen werden in de periode 1985-2001 opgevangen. Uit een evaluatie in 1995 bleek dat de opvang de levens van veel kinderen heeft gered, maar dat het beter is voor de ontwikkeling van een kind om in de eigen omgeving op te groeien. Het beleid is radicaal omgegooid. Ze zijn gestart met ondersteuning van gezinnen en community based organisations (CBOs) die ervoor zorgen dat kinderen bij hun ouders kunnen blijven, met broertjes en zusjes samen of bij mensen uit hun directe omgeving. De naam van de organisatie is veranderd in Jerusalem Children and Community Development Organization. Nu steunen ze met een zelfde budget als eerst 7.000 kinderen in de gemeenschap waarbij ook nog eens blijkt dat de periode dat hulp nodig is, korter is geworden waardoor ze dus meer tijd overhouden voor andere kinderen. Inmiddels is een veelvoud aan kinderen door deze nieuwe aanpak geholpen en zijn de kindertehuizen gesloten. Een film over dit proces staat op de website van BCNN onder praktijkvoorbeelden.

Bron: www.jeccdoethiopia.org

In Roemenie konden kindertehuizen gesloten worden toen pleegzorg werd ontwikkeld en de wetgeving aangepast die verbiedt dat kinderen onder de twee in kindertehuizen geplaatst worden. In Namibië zijn protocollen voor de kindertehuizen en pleegzorg ontwikkeld en is een registratie- en monitoring-systeem opgezet waardoor de overheid alle kindertehuizen in kaart kan brengen en niet goed functionerende tehuizen kan sluiten. Door pleegzorg te ontwikkelen en maatschappelijk werkers te trainen is een nieuwe vorm van preventie, opvang en reïntegratie ingevoerd waarbij vooral de invoering van financiële ondersteuning van kinderen in pleeggezinnen en bij familie een belangrijke bijdrage levert. Alle NGO's zullen zich hieraan moeten gaan houden.

Uit onderzoek blijkt dat veel overheden aangeven dat institutionele zorg beperkt moet worden, maar in de praktijk worden onvoldoende maatregelen genomen om dit te realiseren. De politieke wil ontbreekt. Dit kan verschillende oorzaken hebben. De uitvoerende instellingen zijn van mening dat de kinderen gered moeten worden en dat zij beter af zijn in een tehuis dan bij hun eigen familie en voeren het beleid van de overheid niet uit. Op lokaal niveau is een (grootschalig) tehuis vaak een belangrijke werkgever. De algehele prioriteit voor jeugdzorg is laag en de middelen zijn zeer beperkt.¹¹

Bijvoorbeeld in India is slechts 0,035% van het nationale budget beschikbaar voor jeugdzorg. In Moldavië zijn de gemeenten verantwoordelijk voor opvang in een gezinsomgeving (ook financieel) en betaalt de nationale overheid voor institutionele opvang. Gemeenten kunnen dus aanzienlijk bezuinigen door een kind in een instelling te plaatsen.

De praktijk is weerbarstig en het blijkt essentieel om naast de wetgeving ook de randvoorwaarden te bieden vanuit een *social protection* perspectief. Dit betekent erkenning van het feit dat armoede een belangrijke oorzaak is waarom ouders en/of familie (tijdelijk) niet voor kinderen kunnen zorgen en er daarom gerichte maatregelen nodig zijn zoals kinderbijslag (voor schoolgeld en gezondheidszorg), microkrediet voor inkomens generende

¹¹ Scaling down: reducing, reshaping and improving residential care around the world, Every Child, March 2011, pp. 29- 30.

activiteiten van de ouders en een sociaal economisch vangnet om het risico van een onderneming af te dekken¹².

Al meer dan 25 jaar vangt Don Bosco straatkinderen op in shelter homes in verschillende steden in India. De hulplijn is 24 uur per dag, 7 dagen per week bemenst om weggelopen of mishandelde kinderen snel te kunnen identificeren en opvangen. Lokale leiders, spoorwegpersoneel, taxichauffeurs en andere krottenwijkbewoners verlenen hierbij ondersteuning via het Caring Community initiatief. De kinderen beschouwen de shelter homes als hun thuis. Vanuit de overtuiging dat het in het belang van het kind is om op te groeien in een familieomgeving, is Don Bosco in Chennai een pilot begonnen om kinderen vanuit de shelter homes te plaatsen in pleeggezinnen. Een zorgvuldige selectie van de pleegouders, een uitgebreid voortraject waarin het pleegkind en het hele toekomstige pleeggezin elkaar beter kunnen leren kennen en een actieve begeleiding van alle betrokkenen gedurende het eerste jaar cruciaal zijn voor succes. Alvorens tot plaatsing over te gaan, moet het duidelijk zijn dat de echte familie van het kind niet te achterhalen is. Tevens dient een kind niet gescheiden te worden van zijn of haar broers of zussen. Wetgeving rond pleegzorg staat in India nog in de kinderschoenen. Don Bosco pleit ervoor om deze wetgeving in de diverse deelstaten tot stand te brengen. Soortgelijke ervaringen zijn opgedaan in het Community Re-integration Program van Batang Pinangga in de Filippijnen.

Intern rapport: First accompaniment report of alternative/foster care, Anbu Ilam, Chennai India. Dr.Jaishree Mukherjee, August 2011 en intern rapport, Community Re-integration Program: Midterm Project Evaluation Report. Batang Pinangga Foundation, Inc. February 2009.

In juli 2011 is Unicef samen met het Office of the High Commissioner for Human Rights een gerichte campagne gestart om overal ter wereld institutionele zorg te beperken, vooral voor kinderen onder drie jaar. Prioriteit moet gegeven worden aan ondersteuning van risicogezinnen. Tevens dient er voldoende financiering te komen alternatieve vormen van opvang. De basis voor deze campagne is het recente Unicef rapport "At home or In a home?" waarin staat dat, ondanks alle internationale afspraken, er de afgelopen 20 jaar weinig veranderd is in de opvang van kinderen zonder ouderlijke zorg.

In veel ontwikkelingslanden zijn er veel te weinig maatschappelijke werkers om de kwetsbare kinderen en gezinnen te volgen en gerichte acties te ondernemen. In bepaalde landen worden mensen uit de gemeenschap hiervoor opgeleid. Nationale overheden en donoren zouden veel meer tijd en geld beschikbaar moeten stellen voor het ontwikkelen van haalbare alternatieven, het trainen van maatschappelijke werkers op alle niveaus en het feitelijk uitvoeren van alternatieven. Hiervoor is met name politieke wil noodzakelijk. Een aantal overheden is hier actief mee aan de slag gegaan.

In veel landen zal het beleid aangepast moeten worden. Het wijzigen van het beleid kan alleen worden bereikt door belangenbehartiging en sociale mobilisatie in de betreffende landen en internationaal. Alle belanghebbenden moeten zich inzetten om steun te krijgen bij het grote publiek, de regeringen, donoren en internationale instellingen. De volgende hoofdlijnen zijn van belang voor het bevorderen van bewustwording en het verkrijgen van een zo breed mogelijke steun:

¹² Social Protection for All: an agenda for Pro-Child Growth and Child Rights, Child Poverty Insights, Unicef, January 2011 p.2 en The Social Protection Floor Initiative, ILO, 2009.

- een sterkte/zwakte analyse met samenwerking als uitgangspunt;
- mobiliseren van invloedrijke leiders;
- informeren van de media;
- versterken en ondersteunen van activiteiten in het kader van sociale mobilisatie.

VIII Internationale verdragen en richtlijnen

Het internationale kader ter bescherming van kinderen zonder ouderlijke zorg is de laatste jaren aanzienlijk uitgebreid. In aanvulling om het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (1990), zijn er ook VN Richtlijnen voor de Alternatieve Zorg aan Kinderen (2009) vastgesteld en heeft een aantal NGO's kwaliteitsstandaards (2007) ontwikkeld voor de zorg voor kinderen en jongeren die uit huis zijn geplaatst (zie bijlage 3).

In 1990 is het Verdrag inzake de Rechten van het Kind van de Verenigde Naties (IVRK) getekend en geratificeerd door 192 VN-lidstaten. De IVRK dient als richtlijn voor alle activiteiten ter ondersteuning van kinderen zonder ouderlijke zorg. Het Verdrag stelt dat ontwikkeling gelijk staat aan het verwezenlijken van een reeks algemeen geldende en onvervreembare rechten. Het Verdrag erkent ook dat kinderen zowel houder zijn van alle rechten inzake het IVRK en tevens zeggenschap hebben over de inhoud; ze zijn niet slechts de ontvangers van bepaalde diensten of louter de begunstigden van beschermende maatregelen. Het IVRK bevestigt dat het gezin hoofdverantwoordelijk is voor de bescherming en de opvang van kinderen en dat overheden de verantwoordelijkheid hebben om de relatie tussen het kind en het gezin te beschermen, in stand te houden en te ondersteunen. Verder vermeldt het Verdrag nadrukkelijk dat de overheid de gezinssituatie van het kind moet beschermen.

In 2009 zijn er de Verenigde Naties Richtlijnen voor de Alternatieve Zorg aan Kinderen vastgesteld. Deze Richtlijnen zijn bedoeld ter versterking van de uitvoering van het IVRK en de relevante bepalingen van andere internationale besluiten over de bescherming en het welzijn van kinderen die verstoken zijn van ouderlijke zorg of dat risico lopen. Staten worden aangemoedigd om de richtlijnen in acht te nemen en deze onder de aandacht te brengen van de relevante uitvoerende, wetgevende en rechtelijke instanties, mensenrechtenorganisaties en advocaten, media en de bevolking in het algemeen.

Sleutelwaarden in de richtlijnen zijn de begrippen maatwerk, noodzakelijkheid en doeltreffendheid. Er wordt gewerkt met individuele oplossingen die passen bij dat kind en dat gezin: bij elk kind past een eigen plan. Bij elke beslissing rond kinderen wordt gekeken naar:

- de noodzaak van de beslissing: moeten de kinderen werkelijk uit het gezin geplaatst worden of kunnen we andere hulp inzetten om ouders te ondersteunen en kinderen te beschermen?
- de doeltreffendheid van de voorgestelde middelen: past de interventie bij de hulpvraag van het kind?

Regeringen dienen de meest kwetsbare kinderen in bescherming te nemen door:

- het herstructureren van systemen van sociale zekerheid en kindbescherming, om minder gebruik te hoeven maken van instellingen, ontwikkelen van alternatieve vormen van opvang, versterken van preventieve en beschermende sociale hulpverlening binnen de eigen gemeenschap;

- het versterken van het wetgevende kader dat de lijn volgt van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind om te zorgen dat de rechten van alle kinderen zonder ouderlijke zorg worden gewaarborgd;
- te strijden tegen discriminatie die er toe leidt dat kinderen terechtkomen bij overheidsopvang: discriminatie op basis van geslacht, lichamelijke of verstandelijke beperking, etniciteit en HIV bij kinderen of familieleden;
- te werken volgens standaardprotocollen en ontwikkelen van goede monitoringsprocedures voor alle diensten die zich bezighouden met opvang buitenshuis;
- herverdeling van fondsen om preventie en alternatieve vormen van opvang voorrang te geven.

In de Richtlijnen wordt ook uitgebreid ingegaan op de inrichting van en toezicht op de residentiële instellingen, op de taken en verantwoordelijkheden van toezichthoudend personeel en de waarborgen voor adequate zorg voor ieder kind. Belangrijke punten zijn dat:

- de zorg voor jonge kinderen, vooral voor kinderen onder de drie jaar niet in residentiële instellingen dient plaats te vinden;
- een algehele strategie voor deïnstationalisering ontwikkeld dient te worden, met exacte doelen en doelstellingen die deïnstationalisering voortschrijdend zullen elimineren.

Tevens zijn door SOS kinderdorpen, de International Foster Care Organisation (IFCO) en de Fédération Internationale des Communautés Éducatives (FICE) een aantal kwaliteitsstandaarden (Quality4Children Standaards) ontwikkeld voor de zorg voor kinderen en jongeren die uit huis zijn geplaatst. De standaarden hebben betrekking op de verschillende aspecten van het hulpverleningsproces: besluitvorming, plaatsing en nazorg. Actieve betrokkenheid van het kind en zijn/haar ouders bij alle beslissingen vormt een centraal onderdeel van deze standaarden.

IX Buitenlandse donoren, vrijwilligers en stagiairs

Niet alleen overheden maar ook particuliere organisaties en instellingen hebben de neiging om veel te investeren in instellingen en minder in de ondersteuning van risicogezinnen of alternatieve vormen van opvang. De overtuiging overheerst dat de kinderen die adequate ouderlijke zorg ontberen gered moeten worden en dat zij beter af zijn in een tehuis dan bij hun eigen familie. Dit is veelal ook de mening van het brede publiek in het Westen. Men is bereid om hier veel geld voor te geven en tijd in te steken: vrijwilligers en stagiairs zijn er in overvloed. Ook buitenlandse donoren stellen veel geld ter beschikking voor tehuizen.¹³

Donoren, vrijwilligers en stagiaires uit het Westen gaan vaak aan de slag vanuit hun hart en realiseren zich niet dat zij door hun bijdrage (in geld of tijd) traditionele systemen van institutionele opvang in stand houden. Door kritisch te zijn bij de te verlenen steun of de keuze van een project of stageplaats kunnen zij echter een belangrijke bijdrage leveren aan het introduceren of verder ontwikkelen van alternatieve, kindgerichte zorgmodellen en nationale regelgeving en beleid in overeenstemming met internationale verdragen.

Uit de praktijk blijkt dat donoren en sponsors vaak initiatieven steunen uit enthousiasme en zonder gedegen kennis van zaken over de mogelijke negatieve effecten van institutionele

¹³ Scaling down: reducing, reshaping and improving residential care around the world, Every Child, March 2011, p 30.

opvang. Als men hiervan op de hoogte wordt gesteld (o.a. door leden van BCN-NL) wordt het beleid soms aangepast en de richtlijnen voor fondsenwervende organisaties bijgesteld. Dit geldt voor particuliere donoren, ambassades en bedrijven die maatschappelijk ondernemen hoog in het vaandel hebben staan.

Het is een wereldwijde trend om als jongere (of als gepensioneerde), vrijwilligerswerk in het buitenland te gaan doen. Werken in een kinderkuis is vooral bij jongeren populair: na de middelbare school of als een studie is afgerond. Ook wordt het doen van buitenlandse stage in het kader van een studie of vakopleiding gepromoot. Het kan een belangrijke bijdrage leveren aan je persoonlijke en professionele ontwikkeling om eens in een ander land te kijken en te zien en ervaren hoe mensen daar leven én hoe kinderen worden opgevangen. De vraag die vaak genegeerd wordt is: hoe het voor de kinderen in het kinderkuis is om steeds nieuwe buitenlandse verzorgers te hebben. Kinderen hebben recht op een vaste verzorger, op een hechtingsfiguur en op getrainde, ervaren mensen die hen kunnen helpen een gezonde volwassene te worden. Deskundigen hebben ernstige bedenkingen bij de inzet van vrijwilligers (die niet of beperkt opgeleid zijn) en die voor korte tijd naar een ontwikkelingsland gaan om te worden ingezet als vaste verzorgers van de kinderen.

BCN-NL heeft direct betrokkenen bij vrijwilligerswerk geïnterviewd: kinderen in Zuid-Afrika en Peru, jong volwassen die opgroeiden in een kinderkuis in Kenia, staf van kinderkuizen en vrijwilligers en medewerkers van vrijwilligersorganisaties. Het belang van een goede voorbereiding wordt benadrukt. "Most intern volunteers just come to attain their educational certificate while others go beyond that and want to help", zegt een jongere uit Kenia. "We verwachten dat de vrijwilligers hun vrijwillige taken uitvoeren en zich daarbij realiseren dat zij een rolmodel voor kinderen zijn, wat een grote verantwoordelijkheid met zich mee brengt", aldus een stafid in een kinderkuis in Zuid-Afrika. Bewust kiezen voor een bepaald project en je goed voorbereiden op de mogelijkheden (en onmogelijkheden) van je inzet als stagiair of vrijwilliger is essentieel. BCN-NL heeft daarom een brochure uitgebracht met tips en biedt trainingen aan voor vrijwilligersorganisaties (zie: relevante informatiebronnen)

Bijlage 1 Specifieke problemen bij kinderen zonder ouderlijke zorg

Wezen en andere kinderen zonder ouderlijke zorg hebben vaak een lange weg afgelegd vol pijnlijke ervaringen, die worden gekenmerkt door:

Gebrek aan liefde, aandacht en affectie: Verlies van een ouder betekent vaak dat jonge kinderen achterblijven zonder constante responsieve zorg. Kinderen worden mogelijk niet meer gestimuleerd door de omgeving, het ontbreekt hen aan persoonlijke interactie, individuele affectie en steun.

Psychologische schade: Sterfte en ziekte van ouders kan extreme psychologische schade toebrengen bij kinderen en gaat samen met een gevoel van fatalisme dat wordt versterkt door het stigma dat weeskinderen opgeplakt krijgen. Hetzelfde geldt voor gehandicapte kinderen, kinderen met HIV/AIDS en kindsoldaten.

Ondervoeding en ziekte: Kinderen zonder ouderlijke zorg lopen een verhoogd risico op ondervoeding en ziektes en zijn minder snel geneigd medische zorg in te roepen. Ernstige bedreigingen zijn seksueel overdraagbare infecties zoals HIV en ongewilde zwangerschappen.

Verlies van erfenis: In veel gevallen worden aan weeskinderen (en weduwen) geld en bezittingen ontnomen dat hen rechtmatig toebehoort.

Stigma, discriminatie en afzondering: Kinderen die ontferd zijn, moeten vaak hun huis verlaten en wonen in een niet vertrouwd en soms onwelkome omgeving. Kinderen die wees zijn geworden door HIV/AIDS worden eerder uitgesloten door hun familie dan anderen. Het stigma dat gehandicapten opgeplakt krijgen, wordt vaak ook gevoeld door de familie en de gemeenschap.

Financiële rampspoed: Als de inkomsten van het gezin teruglopen en het spaargeld wordt besteed aan zorg, nemen de mogelijkheden van het huishouden af om te voorzien in de basisbehoeften van kinderen. Een toenemend aantal kinderen wordt gedwongen om de verantwoordelijkheid op zich te nemen om de familie te onderhouden.

Voortijdig schoolverlaten: Economische druk en de verantwoordelijkheid om voor ouders en broers of zussen te zorgen, kan ertoe leiden dat kinderen voortijdig van school afgaan, ook als de ouders nog leven.

Groter risico op misbruik: Verarmd en zonder ouders die hen opvoeden en beschermen, lopen kinderen een verhoogd risico op misbruik. Velen worden gedwongen om te werken en/of worden seksueel uitgebuit in ruil voor geld, "bescherming", onderdak en/of voedsel.

Druggebruik en misdaad: Aangezien kinderen zonder ouderlijke zorg zich meestal zelf moeten redden, is er een hoog risico op druggebruik en/of crimineel gedrag.

Bijlage 2 Verschillende vormen van opvang

Er zijn vele redenen waarom kinderen het moeten stellen zonder ouderlijke zorg, daarom zijn er ook verschillende vormen van opvang. Het is belangrijk om te erkennen dat er situaties bestaan waarin niet in opvang wordt voorzien. Sommige landen beschouwen het niet als hun plicht om voor opvang te zorgen of handelen er niet naar, of er bestaan geen particuliere organisaties die deze rol overnemen. Bepaalde landen kunnen door het veelvuldig voorkomen van HIV/AIDS de grote aantallen kinderen niet aan en zijn zodoende niet in staat om voor opvang te zorgen. Kinderen leven op straat, vaak met andere kinderen of leven in kinderhuishoudens zonder vorm van ondersteuning. In andere gevallen, zijn kinderen die opvang nodig hebben, onbereikbaar voor de overheid of particuliere organisaties, zoals kinderen die ingelijfd zijn bij gewapende militieën.

Uithuisplaatsing is de term die gebruikt wordt voor kinderen die niet meer bij hun oorspronkelijke gezin wonen, met uitzondering van adoptie. Adoptie staat namelijk gelijk aan ouderlijke zorg omdat de kinderen door de adoptie wettelijk gelijkgesteld worden aan biologisch eigen kinderen. De belangrijkste vormen van uithuisplaatsing worden hieronder genoemd.

Kinderhuishoudens: Er zijn vele voorbeelden van kinderen die een eigen “huishouden” hebben opgezet na de dood van hun ouders (hoewel deze kinderen in het ouderlijke huis wonen, worden deze huishoudens toch gerekend tot de groep die buitenshuis worden opgevangen aangezien er geen sprake is van ouderlijke zorg). Deze huishoudens bestaan meestal uit kinderen van één familie waarbij de oudste de verantwoordelijkheid neemt voor het welzijn van zijn of haar broertjes of zusjes. Er zijn ook andere vormen: een mix van kinderen met en zonder familieband of groepen kinderen zonder familieband. Deze huishoudens ontstaan meestal door een specifieke noodsituatie, zoals gewapende conflicten, groepen straatkinderen of de HIV/AIDS-pandemie. Kinderhuishoudens worden ook opgezet door professionele woongroepen/huizen.

Informele opvang door familieleden of anderen: Informele uithuisplaatsing van kinderen door hun ouders of familieleden, bij een verzorger zoals een grootouder of ander familielid (informele opvang door familie) of een vriend of kennis (informele pleegzorg), is veruit de meest voorkomende vorm van alternatieve opvang binnen samenlevingen.

Netwerkpleegzorg en formele pleegzorg door familie van het kind of in het bredere netwerk van het kind (schoolvriendjes, leraar e.d.). Het betreft uithuisplaatsing voor de korte of langere termijn als gevolg van besluiten van gerechtelijke instanties of andere jeugdhulpverleningsorganisaties (zoals kindbescherming of andere hulpverleningsinstanties).

Permanente woongroepen/huizen: Dit zijn opvangfaciliteiten voor kinderen die worden geleid door professionele verzorgers. Dit kunnen tehuizen zijn waar kleinere of grotere groepen kinderen worden opgevangen door de gemeenschap, waar algemene opvang wordt verzorgd of specialistische zorg, behandelingen en therapieën, zoals voor kinderen met een beperking of kinderen die traumatische ervaringen moeten verwerken. Ook faciliteiten voor migrantenkinderen zonder ouderlijke zorg vallen hieronder en tehuizen die zich richten op scholing, zoals internaten.

Veilige en andere beschermende faciliteiten: Vaak “gesloten” opvangfaciliteiten die noodzakelijk zijn om slachtoffers van bijvoorbeeld mensenhandelaren in bescherming te

nemen of om te voorkomen dat alleenstaande kinderen uitgebuit worden of in de criminaliteit terecht komen.

Transithuizen: Deze faciliteiten verzorgen de opvang van kinderen als ze door omstandigheden zijn gescheiden van hun ouders/verzorgers. Deze centra zorgen in de regel voor tijdelijke opvang totdat de ouders zijn opgespoord en de kinderen weer met hun ouders zijn herenigd.

Plaatsing in het buitenland: Kinderen kunnen in het buitenland worden geplaatst voor een korte of langere periode. Hierbij komen de volgende hierboven genoemde vormen voor: alle vormen van informele opvang (inclusief opvang door familie), formele pleegzorg en opvang in woongroepen. Verder kunnen kinderen worden geplaatst in de (in)formele opvang buiten hun land van herkomst of verblijf, inclusief kinderopvanghuizen zoals groepshuizen, “veilige faciliteiten” en “gesloten” instellingen en asielzoekerscentra and speciale groepen in vluchtelingenkampen.

De *wettelijke verantwoordelijkheid* van de verzorger kan nogal verschillen, niet alleen tussen de verschillende vormen van opvang maar ook daarbinnen. In sommige gevallen behouden de ouders de volledige ouderlijke macht. In andere gevallen wordt de verantwoordelijkheid gedeeld of wordt de ouderlijke macht toegewezen aan een voogd die indien nodig wordt aangewezen door de een gerechtelijke instantie. Landen met een wettelijk systeem gebaseerd op het islamitische recht kennen de voogdijvorm genaamd “*kafala*”, waarbij kinderen in huis worden genomen door familie of derden via een - meestal permanent geldende - zorgverklaring. De verantwoordelijkheden onder deze voogdijvorm zijn dezelfde als bij adoptie met het verschil dat het kind wettelijk het kind van de oorspronkelijke ouders blijft en dus niet van identiteit wisselt.

De mate waarin een beroep wordt gedaan op de verschillende vormen van opvang is afhankelijk van het land of de gemeenschap. In de loop der tijd kunnen veranderingen optreden als gevolg van externe factoren (zoals epidemieën, oorlogen, natuurrampen), demografische factoren (zoals stedelijke migratie, emigratie, uiteenvallen van families), economische omstandigheden, geldende ideologieën, politiek gemotiveerde beslissingen en veranderingen van inzichten op basis van onderzoek.

Bijlage 3 Internationale verdragen, richtlijnen voor overheden en kwaliteitsstandaarden voor uithuisplaatsing

Het internationale kader ter bescherming van kinderen zonder ouderlijke zorg is de laatste jaren aanzienlijk uitgebreid. In aanvulling om het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (1990), zijn er ook VN Richtlijnen voor de Alternatieve Zorg aan Kinderen (2009) vastgesteld en zijn er door een aantal NGO's kwaliteitsstandaards (2007) ontwikkeld voor de zorg voor kinderen en jongeren die uit huis zijn geplaatst.

1. Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind

Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind is de basis voor alle activiteiten ter ondersteuning van kinderen zonder ouderlijke zorg. In het Verdrag staat vermeld dat ontwikkeling gelijk staat aan het verwezenlijken van een reeks algemeen geldende en onvervreembare rechten. Het Verdrag erkent dat kinderen zowel houder zijn van alle rechten vermeld in het Verdrag als zeggenschap hebben over de inhoud. Ze zijn niet slechts ontvangers van bepaalde diensten of louter begunstigden van beschermende maatregelen.

In het Verdrag staat dat het voor kinderen van het allergrootste belang is, op te groeien binnen het eigen gezin. Het gezin is essentieel voor:

- het lichamenlijk welzijn van het kind door adequate zorg en een veilige leefomgeving;
- de opvoeding van het kind vanwege de liefhebbende thuissituatie, de stimulerende leeromgeving; de aanwezigheid van geschikte rolmodellen, de interesse die wordt getoond in het kind en zijn/haar perceptie van de wereld;
- de toekomst van het kind door het creëren van een vertrouwenwekkende omgeving waar hij/zij zich thuis voelt mede door de aanwezigheid van de ouder(s) die advies en ondersteuning kan/kunnen geven, nu en in de toekomst.

Het Verdrag bevestigt dat het gezin hoofdverantwoordelijk is voor de bescherming en de opvang van kinderen en dat overheden de verantwoordelijkheid hebben om de relatie tussen het kind en het gezin te beschermen, in stand te houden en te ondersteunen. Verder vermeldt het Verdrag nadrukkelijk dat de overheid de gezinssituatie van het kind moet beschermen.

De grondbeginselen (of basisprincipes) van het Verdrag dienen als referentiekader voor de uitvoering en monitoring van alle initiatieven en activiteiten die erop gericht zijn om de rechten van kinderen te eerbiedigen en te beschermen. Deze grondbeginselen zijn:

Belangen van het kind: Het Verdrag verklaart dat bij alle beslissingen over kinderen, alle passende maatregelen in beschouwing moeten worden genomen en dat de belangen van het kind de voornaamste uitgangspunt moeten vormen. Dit principe is van belang voor kinderen zonder ouderlijke zorg en wanneer er beslissingen worden genomen die betrekking hebben op hun verzorgers, bezittingen en toekomst. Het principe is verder relevant voor alles wat kinderen aangaat, inclusief het ontwikkelingsbeleid en -programma's en de verdeling van publieke middelen.

Geen discriminatie: De rechten zoals vermeld in het Verdrag gelden voor alle kinderen. Landen moeten de meest kwetsbare en hulpbehoevende kinderen een voorkeursbehandeling geven om te garanderen dat hun rechten worden verwezenlijkt en beschermd. Dit is een essentieel beginsel voor kinderen zonder ouderlijke zorg omdat zij het risico lopen gediscrimineerd te worden op allerlei gebieden.

Recht op leven, welzijn en ontwikkeling: De basis van het Verdrag is het recht van kinderen op leven, welzijn en ontwikkeling. Dit principe benadrukt verder de noodzaak om de volledige en harmonieuze ontwikkeling van het kind te waarborgen met inbegrip van de fysieke, spirituele, morele, psychologische en maatschappelijke perspectieven. Overheden zijn verplicht om strategieën te ontwikkelen ten behoeve van de meest hulpbehoevende kinderen, onder wie kinderen zonder ouderlijke zorg.

Respect voor de mening van het kind: Dit principe bevestigt dat kinderen het recht hebben om hun mening te geven over zaken die hen aangaan en garandeert dat die mening wordt meegewogen bij het nemen van maatregelen, rekening houdend met de leeftijd en de mate van volwassenheid van het kind. Dit principe erkent het vermogen van kinderen om het besluitvormingsproces te optimaliseren en dat ze mogen meepraten en meebeslissen als burgers en “*actors for change*”, dat wil zeggen dat juist kinderen veranderingen teweeg kunnen brengen. Dit principe benadrukt het belang dat kinderen zonder ouderlijke zorg meebeslissen over zaken die hen aangaan, zoals opvang en nalatenschap en dat kinderen een grote bijdrage kunnen leveren aan de strijd tegen armoede en onrecht.

2. VN Richtlijnen voor de Alternatieve Zorg aan Kinderen

De VN Richtlijnen voor de Alternatieve Zorg aan Kinderen zijn bedoeld ter versterking van de uitvoering van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind en de relevante bepalingen van andere internationale besluiten inzake de bescherming en het welzijn van kinderen die verstoken zijn van ouderlijke zorg of dat risico lopen. Staten worden aangemoedigd om de richtlijnen in acht te nemen en deze onder de aandacht te brengen van de relevante uitvoerende, wetgevende en rechtelijke instanties, mensenrechten organisaties en – advocaten, de media en de bevolking in het algemeen. In de Richtlijnen wordt aangegeven dat kinderen recht hebben op zorg en bescherming die in overeenstemming is met hun behoeften. Het is vooral de verantwoordelijkheid van de overheid om de rechten van het kind te beschermen door middel van beleid, wetten en de hulpverlening. Deze richtlijnen moeten Staten helpen bij het:

- herstructureren van maatschappelijke voorzieningen en systemen ten behoeve van kinderbescherming om minder vaak een beroep te moeten doen op residentiële instellingen, het ontwikkelen van alternatieve vormen van opvang en het versterken van doelmatige preventieve en beschermende maatschappelijke dienstverlening binnen de gemeenschap;
- versterken van het wettelijke kader in lijn met het Verdrag om te garanderen dat de rechten van alle kinderen zonder ouderlijke zorg worden geëerbiedigd;
- strijden tegen discriminatie die ertoe leidt dat kinderen door de overheid moet worden opgevangen. Het betreft discriminatie wat betreft geslacht, lichamelijke of verstandelijke beperking, etnische afkomst en HIV/AIDS van kinderen of hun familieleden;
- in gebruik nemen van kwaliteitsstandaards en ontwikkelen van goede procedures voor monitoring van alle organisaties die zich bezighouden met opvang van uit huis geplaatste kinderen;
- herverdeling van fondsen om voorrang te geven aan preventieve en alternatieve vormen van opvang.

Tevens wordt in de richtlijnen aangegeven dat buitenlandse entiteiten, wanneer assistentie wordt verleend aan een staat, zich moeten onthouden van initiatieven die niet overeenstemmen met de richtlijnen.

De Richtlijnen gaan uit van twee type zorg:

- *informele zorg*: een particuliere regeling in een gezinsomgeving, waarbij het kind op een voortdurende of onbepaalde basis wordt verzorgd door familieleden of vrienden (informele zorg door bloedverwanten), of door anderen in hun persoonlijke hoedanigheid, op initiatief van het kind, zijn/haar ouders of iemand anders zonder dat deze regeling is bevolen door een administratieve of rechterlijke bevoegdheid of een daartoe gemachtigde instantie;
- *formele zorg*: alle zorg die wordt geboden in een gezinsomgeving, die is bevolen door een bevoegde overheidsinstantie of rechterlijke autoriteit, en alle zorg die wordt geboden in een residentiële omgeving, inclusief in particuliere voorzieningen, ongeacht of dit het gevolg is van overheids- of rechterlijke maatregelen;

Aangezien het gezin de fundamentele basis van de samenleving vormt en de natuurlijke omgeving voor de groei, het welzijn en de bescherming van het kind, moeten de inspanningen voornamelijk gericht zijn op het mogelijk maken dat het kind onder de zorg van zijn/haar ouders blijft of wordt teruggebracht, of in voorkomend geval, bij andere naaste familieleden verblijft. De staat moet ervoor zorgen dat gezinnen toegang hebben tot vormen van ondersteuning in hun verzorgende rol. Frequentie wijzigingen in de zorgomgeving zijn nadelig voor de ontwikkeling van het kind en zijn vermogen om binding te krijgen, en moeten worden vermeden. Korte termijnplaatsingen moeten streven naar een mogelijke passende permanente oplossing. De vastheid voor het kind moet zonder onnodige vertraging veiliggesteld worden door middel van reïntegratie in zijn/haar kern- of grootfamilie of, indien dit niet mogelijk is, in een alternatieve stabiele gezinsomgeving of, waar van toepassing is, in stabiele en geschikte residentiële zorg.

Residentiële zorg

In de richtlijnen zijn een aantal regels opgenomen rond residentiële zorg. Belangrijke elementen zijn:

- Het gebruik van residentiële zorg moet beperkt zijn tot gevallen waar een dergelijke omgeving specifiek wenselijk, noodzakelijk en constructief is voor het betreffende individuele kind en in zijn/haar belang is.
- Zorg voor jonge kinderen, vooral voor kinderen onder de drie jaar, dient in gezinssituaties geboden worden. Uitzonderingen op dit principe zijn eventueel gerechtvaardigd om de scheiding van broers en/of zussen te voorkomen en in gevallen waar de plaatsing van urgente aard is, of voor een vooraf bepaalde en zeer beperkte duur is, met geplande gezinsreïntegratie of andere geschikte lange termijn zorgoplossingen als resultaat.
- Faciliteiten die voorzien in residentiële zorg moeten klein zijn en georganiseerd worden rondom de rechten en behoeften van het kind, in een sfeer (omgeving) die zo veel mogelijk lijkt op die van een gezin of kleine groep. Over het algemeen moet het hun doelstelling zijn om te voorzien in tijdelijke zorg en om actief bij te dragen aan de familiale (gezins)reïntegratie van het kind of, indien dit niet mogelijk is, zijn/haar stabiele zorg in een alternatieve familiale (gezins)omgeving veilig te stellen, o.a. door adoptie of in voorkomend geval *kafala* volgens de islamitische wet, en andere vormen van permanente pleegzorg.
- Daar waar grote residentiële instituten blijven bestaan dienen alternatieven ontwikkeld te worden in de context van een algehele strategie voor deinstitutionalisering, met exacte doelen en doelstellingen die de institutionalisering voortschrijdend zullen elimineren. Hiertoe zullen staten zorgstandaarden moeten bepalen om kwaliteit en omstandigheden te waarborgen die gunstig zijn voor de ontwikkeling van het kind, zoals individuele zorg

in een kleine groep, en bestaande faciliteiten evalueren ten opzichte van die standaarden. Beslissingen inzake de vestiging van of toestemming voor de vestiging van nieuwe residentiële zorgfaciliteiten, openbaar of particulier, moeten deze doelstelling en de strategie voor wat betreft de institutionalisering in acht nemen.

- De bevoegde landelijke of plaatselijke autoriteit moet rigoureuze onderzoeksprocedures opzetten om ervoor te zorgen dat alleen de juiste opnames in dergelijke faciliteiten plaatsvinden.
- Staten moeten waarborgen dat er voldoende verzorgers in residentiële voorzieningen zijn om persoonlijke aandacht te kunnen geven en, waar van toepassing, het kind de mogelijkheid te geven om zich te binden aan een specifieke verzorger. Verzorgers dienen ook op een zodanige manier in de omgeving te worden ingezet dat hun streven en doelstellingen effectief worden uitgevoerd en de bescherming van kinderen wordt gewaarborgd.

Wettelijke verantwoordelijkheid voor het kind

Ook de wettelijke verantwoordelijkheid voor het kind wordt in de richtlijnen expliciet beschreven. In situaties waar de ouders van het kind afwezig zijn of niet in staat zijn om de dagelijkse beslissingen in het belang van het kind te nemen, en de plaatsing van het kind in alternatieve zorg is uitgesproken of geautoriseerd door een bevoegd administratief orgaan of gerechtelijke instantie, moet een aangewezen individu of bevoegde entiteit bevestigd worden met een wettelijk recht en de verantwoordelijkheid om dergelijke beslissingen te nemen in plaats van de ouders, in volledig overleg met het kind. Staten moeten ervoor zorgen dat er een mechanisme is om dergelijke personen of entiteiten aan te wijzen. De rol en specifieke verantwoordelijkheden van de aangewezen persoon of entiteit moet o.a. omvatten:

- Zekerstellen dat de rechten van het kind beschermd zijn, in het bijzonder dat het kind gepaste zorg, huisvesting, gezondheidszorg, mogelijkheden om zich te ontwikkelen, psychologische ondersteuning, onderwijs en taalondersteuning heeft.
- Zekerstellen dat het kind, waar nodig, toegang heeft tot wettelijke en andere vertegenwoordiging, overleg met het kind zodat rekening wordt gehouden met de mening van het kind door de besluitnemende autoriteiten, en het kind adviseren en blijvend informeren over zijn/haar rechten.
- Bijdragen aan het vaststellen van een stabiele oplossing in het belang van het kind.
- Een schakel bieden tussen het kind en verschillende organisaties die het kind dienstverlening kunnen bieden.
- Het kind bijstaan in het opsporen van zijn/haar familie.
- Ervoor zorgen dat, indien terugkeer naar het vaderland of familie (gezins)hereniging plaatsvindt, dit in het belang van het kind gebeurt.
- In voorkomend geval het kind helpen bij het contact houden met zijn/haar familie.

Waarborgen van adequate zorg voor ieder kind

Staten moeten het recht van elk kind, dat in tijdelijke zorg is geplaatst, op reguliere en degelijke evaluatie waarborgen – bij voorkeur elke drie maanden – van de geschiktheid van zijn/haar zorg en behandeling, vooral rekening houdend met zijn/haar persoonlijke ontwikkeling en eventuele behoeften voor verandering, ontwikkelingen in zijn/haar gezinsomgeving en de adequaatheid en noodzaak van de huidige plaatsing in deze omstandigheden. Daarnaast dient erop te worden toegezien dat het kind niet slachtoffer wordt van uitbuiting en dat het welzijn van het kind wordt gewaarborgd. De evaluatie moet door adequaat gekwalificeerde en bevoegde personen uitgevoerd worden en alle relevante personen in het leven van het kind moeten daarbij worden betrokken. Boven alles moet

voorkómen worden dat kinderen die uit huis geplaatst zijn in hun nieuwe zorgomgeving (opnieuw) geconfronteerd worden met verwaarlozing, uitbuiting of mishandeling.

3. Kwaliteitsstandaarden voor de zorg van kinderen en jongeren die uitgeplaatst worden of zijn

SOS kinderdorpen, de International Foster Care Organisation (IFCO) en de Fédération Internationale des Communautés Educatives (FICE) hebben de Europese Kwaliteitsstandaarden ontwikkeld voor de zorg voor kinderen en jongeren die uit huis zijn geplaatst. De standaarden zijn op een participatieve manier tot standgekomen met actieve deelname van de desbetreffende kinderen en jongeren in 32 landen, alsmede hun ouders en eventuele pleegouders. In 2007 werden de kwaliteitsstandaarden aangeboden aan het Europese parlement. De Stichting Quality for Children Nederland is in 2008 opgericht en heeft op basis van de Europese Kwaliteitsstandaarden de Nederlandse implementatieversie “Kwaliteitsstandaarden Jeugdzorg Q4C ontwikkeld”.

Kwaliteitsstandaarden: Implementatieversie Nederlandse Q4C Standaarden

0. Alles is erop gericht om uithuisplaatsing te voorkómen.
Ik woon het liefst thuis of bij familie of bekenden.

1. Jeugdigen en hun familie hebben de regie.
Mijn familie en ik bepalen wat er met mij gebeurt.

2. De jeugdigen worden ondersteund bij de te nemen beslissingen.
Ik krijg hulp bij de keuzes die ik moet maken.

3. Jeugdigen en hun familie worden goed geïnformeerd.
Ik krijg genoeg en de juiste informatie zodat ik een goed besluit kan nemen

4. De juiste hulp wordt zo snel mogelijk geboden.
Ik krijg snel goede hulp en mijn familieleden ook.

5. De plaatsing wordt goed voorbereid en begeleid.
Mijn familie en ik weten goed waar we aan toe zijn als ik ergens word geplaatst.

6. Het hulpverleningsplan garandeert continuïteit, samenhang en resultaten.
Het hulpverleningsplan maakt duidelijk welke en wanneer de doelen worden bereikt.

7. De plaatsing sluit aan bij de achtergrond en behoeften van jeugdigen.
Ik word op een plek geplaatst die bij mij past en waar ik me kan ontwikkelen.

8. De plaatsing en de hulp bieden de jeugdigen een zo gewoon mogelijk leven.
Ik wil geen speciaal geval of uitzondering zijn.

9. Jeugdigen kunnen blijven wonen op een plaats waar zij zich thuis voelen.
Ik wil niet naar een andere plek als ik me goed en thuis voel waar ik woon.

10. Jeugdigen kunnen contact (onder)houden met familie en vrienden.
Ik kan bij mijn familie en vrienden blijven horen en contact met hen hebben.
11. Pleegouders en professionals zijn vaardig in het opvoeden en helpen van jeugdigen.
Ik word goed geholpen bij al mijn vragen en problemen.
12. Pleegouders en professionals luisteren naar jeugdigen en nemen hen serieus.
Ik heb te maken met pleegouders en professionals die geïnteresseerd zijn in mij en mijn mening.
13. Jeugdigen worden gestimuleerd om mee te praten en invloed te hebben op hun leefomgeving.
Daar waar ik verblijf, heb ik inspraak in hoe het er uit ziet en hoe het er aan toegaat .
14. De hulpverlening garandeert de veiligheid van de jeugdigen.
Ik woon op een plek waar ik veilig ben en me thuis voel.
15. Jeugdigen krijgen de mogelijkheid om in contact te komen met leeftijdgenoten in een vergelijkbare situatie.
Ik kan ervaringen uitwisselen en steun en tips krijgen van andere kinderen en jongeren.
16. Jeugdigen kunnen ergens terecht als zij een vraag of een klacht hebben met betrekking tot de hulpverlening.
Ik weet bij wie ik terecht kan als ik het ergens echt niet mee eens ben.
17. Jeugdigen en hun familie worden goed voorbereid op de situatie na het verblijf in een pleeggezin of groep.
Ik weet goed waar ik aan toe ben als ik mijn pleeggezin of leefgroep verlaat.
18. Jongeren worden tijds voorbereid op zelfstandig (gaan) wonen.
Alle dingen zijn goed voorbereid en geregeld als ik op mezelf ga wonen.
19. Na vertrek uit de jeugdzorg is ondersteuning gegarandeerd, ook voor de familie.
Als dat nodig is, krijg ik ook hulp als ik niet meer in een groep of pleeggezin woon.

Voor meer informatie: Stichting Quality 4 Children Nederland (www.q4c.nl) en de engelse website www.quality4children.info

Bijlage 4 Relevante informatiebronnen

Algemeen

- Progress for Children: A Report Card for Child Protection, UNICEF, 2009.
- World report on violence against children, Paulo Sérgio Pinheiro, Independent expert for the United Report of the Independent Expert for the United Nations Study on Violence against children, Paulo Sergio Pineiro, Chapter 5 Violence against children in care and justice institutions, United Nations, 2006.
- State of the World Children 2006, Excluded and Invisible, UNICEF 2005.

Internationale richtlijnen en verdragen

- Richtlijnen voor Alternatieve Zorg aan Kinderen: Resolutie 64/142 aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, 18 december 2009.
- Internationale Kwaliteitsstandaarden Quality4Children, Nederland 2007.
- Verdrag inzake de Rechten van het Kind, Verenigde Naties, November 1989.

Gezin, familie en gemeenschap

- Child-headed households: a feasible way forward, or an infringement of children's right to alternative care? Charlotte Phillips, 2011.
- Children in informal alternative care, Discussion paper Jini L.Roby, Child Protection Section UNICEF, June 2011.
- Families, not Orphanages, John Williamsen and Aaron Greenberg, Better Care Network Working Paper, September 2010.
- National analysis of the phenomenon of children left home by their parents who migrate abroad for employment, The Gallup Organization Romania and Unicef Romania, 2008.
- Global report on migration and children: children and women left behind in labor sending countries: an appraisal of social risks. Rosalia Cortés, 2007.
- A matter of belonging: how faith-based organizations can strengthen families and communities to support orphans and vulnerable children, Christian Aid and UNICEF, 2006.
- Community based care for separated children, David Tolfree, Save the Children Sweden, 2003.
- Roofs and roots: the Care for separated children in the developing world, David Tolfree, Save the Children Fund, 1995.

Pleegzorg

- Fostering Better Care, Improving foster care provisions around the world, Positive care choices, working paper 2, Every Child June 2011.
- Kwaliteitsstandaarden Jeugdzorg Q4C. Wat kinderen en jongeren belangrijk vinden als ze niet thuis wonen, Van Beek, F, Rutjes, L (red.) 2009.

Tehuizen

- Forgotten European, Forgotten Rights, The Human Rights of Persons Placed in Institutions, UNOHCHR Europe Regional Office, 2011.
- Scaling down: reducing, reshaping and improving residential care around the world, Every Child, March 2011.
- At Home or In a Home: Formal care and adoption in Eastern Europe and Central Asia, Unicef, September 2010.

- Wat werkt in gezinshuizen? Mariska de Baat, Tijne Berg-le Clerq, Mariska van der Steege, Nederlands Jeugdzorg Instituut, oktober 2010.
- Verslag van de ad-hocdeskundigengroep, betreffende de overgang van institutionele naar gemeenschapszorg, Europese Commissie, Directoraat-generaal Werkgelegenheid, sociale zaken en gelijke kansen, 2009.
- Keeping Children Out of Harmful Institutions: why we should invest in family based care, Save the Children UK, 2009.

Social Protection

- Social Protection for All: an Agenda for Pro-Child Growth and Child Rights, Child Poverty Insights, Unicef, January 2011.
- The Social Protection Floor Initiative, ILO, 2009.
- Guiding Principles on Extreme Poverty and Human Rights, OHCHR, 2006.
- How poverty separates parents and children: a challenge to human rights, a study by ATD Fourth World, 2004.

Stagiairs en vrijwilligers

- Vrijwillig werken met kinderen: en dan? Better Care Network Nederland, 2011.
- Een nieuwe toekomst, Connor Grennan, 2010.
- En je ziet nog eens wat, Renske de Greef, 2009.

Relevante websites

- www.bettercarenetwork.nl
- www.crin.org/bcn
- www.everychild.org.uk
- www.savethechildren.org.uk
- www.unicef.org
- www.unicef.nl
- www2.ohchr.org
- www.atd-fourthworld.org
- www.q4c.nl
- www.qualityforchildren.info